

Vécsey Gyula

A CSÍKSOMLYÓI SALVATOR-KÁPOLNA SZENTÉLYÉNEK KÜLÖNLEGES RÉSEI

Vécsey Gyula 1908-ban született Csíkszeredán, ott végezte elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányait, majd Budapestre került, ahol először az építészmérnöki kar hallgatója volt, majd szakot változtatva a Kandó Kálmán Főiskola elektrotechnikai karán szerzett diplomát. Visszatérve Csíkszeredába 1945-től a Magyar Népi Szövetség tagja. Munkája mellett az 1940-es évektől kezdve figyelme fokozatosan a néprajz felé fordult, behatóan tanulmányozta környezete hagyományvilágát.

1968-as nyugdíjaztatását követően a csíkszeredai Mikó várban található múzeum munkatársaként minden idejét és energiáját néprajzi kutatásainak szentelte, rövidebb-hosszabb tanulmányai jelentek meg, előadásokat tartott, amelyeknek központi témája mindig az ősvallás, a népi vallásosság kereszténység előtti rétege, s annak főképpen az építészeti emlékeken való tükröződése volt.

1989-ben, 81 éves korában hunyt el Csíkszeredán.

Takács György

Itt következő tanulmánya egy nagyobb, kéziratban lévő munka egyik önálló fejezete, amelyet az eredeti terjedelemnek mintegy felére csökkentve, a szöveghűséget őrizve, szerkesztett formában adunk közre. (Szerk.)

A Kissomlyó tetején lévő két kis kápolna szentélyrésze a régi székely természetkultusz ünnepjelző réseit őrizte meg a mai napig.

A Salvator-kápolna régi szentélyrésze két, a Passió kápolna egy részének szögkiképzései olyan emléket mentettek meg számunkra, melyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. A csíksomlyói pünkösdi búcsúra zarándoklók egy része a szombati nagy búcsún kívül Pünkösd vasárnapra virradólag részt vett egy "pap nélküli" régi búcsún is. Ezek az éjszakát jórészen a templomban töltötték, sokan azonban kedvező idő esetén a Kissomlyó cserjés oldalán aludtak, vagy szent énekeket énekeltek és úgy várták a hajnalt és „az Áldott megjelenését a Felkelő Napban”. Mire pirkadni kezdett, sorra érkeztek a napköszöntők a templomból és a cserjésekből és sok száz ember zárkózott fel szorososan a Salvator és a Passió kápolnák mellé, hogy hitük szerint a Felkelő Napban megláthassák az Áldottat, az istenanyát fehér lepelben, vagy a fehér galambot a Napban.

Jómagam is többször kimentem a Kissomlyóra Pünkösd vasárnapra virradóra, egyszer éjfélkor, hogy időben láthassam, hogyan készülődnek a csíkiak, gyergyóiak és a csángók már 2 óra körül, hogy a régi gimnázium mellől szent énekeket énekelve menjenek a szokásos búcsújáró úton, más részük pedig a nagyon meredek Kálvária útján, a „Jézus Hágóján” a két kis kápolnához. Ott aztán csendben imádkoztak.

Az izgatottan várakozó tömeg a Felkelő Nap első sugarai láttán felemelt karokkal, összekulcsolt kezekkel vallásos áhítattal kiáltotta: „Jön az Áldott”.

A mély vallásos áhítatnak és a régi szokásnak az emléke 15-20 évvel ezelőtt még élő valóság volt. A hívők egy része összekulcsolt kezekkel régi egyházi énekeket énekelt, melyek a régi nagy búcsúk dallamaira emlékeztettek. A moldovai csángók rendszerint a Passió kápolnától jobbra helyezkedtek el és a régies szövegeik és dallamaik a Kájoni Cantionale énekgyűjteményét juttatták eszembe. Ezen a Pünkösd hajnali régi búcsún főleg felcsíkiak, menaságiak, gyergyóiak és moldovai csángók vettek részt, olyan hegyvonulatokból, ahol a régi hagyományok a legtovább éltek.

Mivel híre ment ennek a régi búcsúnak, sok kíváncsi turista is eljött fényképezőgéppel, magnóval, hogy az élményt rögzítsék. Ennek aztán az lett a következménye, hogy elmaradt az ájtatos megnyilvánulás, melyről beszámoltam. Az utóbbi időben már csak csendben várakozó és imádkozó "napköszöntőket" lehetett látni.

Az ismertetett élmény arra készítetett, hogy összegyűjtsem a hagyományokat. Kétségtelen volt, hogy a kereszténységgel párhuzamosan élő régi székely természetkultusz emlékével, a mai napig fennmaradt napkultusszal állunk szemben. Hogyan magyarázható meg mindez? Csak úgy, hogy a székelyek és csángók kereszténység előtti vallása a napkultusz volt, a természetkultusz egyik ága. Tudni kell azt is, hogy nemcsak napkultusz létezett, hanem holdkultusz és csillagkultusz is.

A legmeglepőbb az, hogy sem a napkultusz, sem a holdkultusz nem kapcsolódott férfi istenség személyéhez, hanem két istenanyához: az Áldotthoz, a Napistenanyához és Babbáboz, a Holdistennőhöz.

Az Istenanyák hangsúlyozott tisztelete a régi anyajogú társadalmi rendszerrel magyarázható, míg a sémi népek az apajogú társadalmi rendszerben férfi istenségeket helyeztek előtérbe, addig az ural-altáji és elő-ázsiai nem sémi népek az istenanyákat tekintették legfőbb istenségeknek, innen magyarázható egyes népek fokozott Mária-kultusza is, mert a régi hagyományok ereje erre indította őket.

A Babba-Mária fogalmát is sikerült tisztáznom több felcsíki asszonytól és férfitől gyűjtött adatok alapján. A Holdat nézve mondták: „Be szépen süt Babba Mária, Babba Mária a Holdban lakik, Babba Mária Csíksomlyón van!”

A régi ünnepeket is nyilvántartották. Újabban naptárakból tájékozódhatunk, régebben fára rótták az ünnepnapokat. Azonban az ünnepek beálltát tudni kell, erre a célra szolgáltak a Nap által vetett árnyék

határvonalak megjelenési helyei. Ezen árnyék- és fényjelzők helyzete állandóan változik és pontos bejelölés alapján reggel a Felkelő Nap által vetett árnyék és fény jelezte: melyik ünnepet jelenti.

Kálmány Lajos katolikus pap múlt századi gyűjtése szerint a Boldogasszonyok ünnepei a nép vallásos megnyilvánulásainak alapján a régi vallás istenasszonyainak a Mária-kultuszhoz kapcsolódott ünnepei. Ezeket a nép megtartotta, legfőképpen Szeged környékén. Szeged környékének népe, főleg a tanyavilág öregasszonyai, a kikérezéskor hét Boldogasszonyt soroltak fel. Az egyház, mivel ezeket az ünnepeket a nép következetesen megtartotta, a Boldogasszonyokat „megkeresztelte”. Hasonló szellemi-néprajzi adatokat mutatnak főleg az észak-olaszországi hagyományok és a rokon népek hagyománya.

A Salvator-kápolna rései közül 4 szögkiképzés van a déli oldalon, és 2 szögállás 2 Boldogasszonyünnepre talál, melyek a Felkelő Nap által vetett fény és árnyék határvonalal jelzik valamelyik ünnep beálltát.

Ugyanezen a déli oldalon a kápolnából kinézve 2 csillagállásra találó lehetőség van, hogy a csillagos égbolton egy kérdéses időpontban megjelenik-e az a csillagkép, melynek ünnepét tartották. Amint látni fogjuk, egyik a Nagy Kutya csillagkép és benne a Sirius csillag volt a jótékony segítő égi hatalmasság január 6-án, a másik a Gonosz Sárkánykígyó csillagkép, melynek a látómezőbe jutása jelezte a gyász- vagy inkább siratóünnepet június 21-én, amikor a régi hitvilág napmítoszáinak tanítása szerint a Gonosz Sárkánykígyó "a Napot elkezdni enni", vagyis a nappalok rövidülni kezdenek.

(A Sirius az égbolt térképének szélén jelentkezik, így ennek direkt megfigyelési lehetősége a Hargita hegyvonulata miatt kétséges. Azonban a Nagy Kutya csillagkép többi csillaga látható. Arra vonatkozólag, hogy a Nagy Kutya csillagkép hozzátartozott a régi hitvilághoz, azt a régi káromkodások különféle formáiban még most is fellelhetjük. Azonkívül a csíkrákosi torony déli oldalának felső mezejében halványan, de kivehetően látszik a restaurálási feltárás után egy mozgásban lévő kutya figurája. Azonkívül az ottani Égura ábrázolás feje felett is a vakolathántás után gyengén látható volt egy Nyugatra néző vizslafej, ez pedig azt jelenti, hogy a mítoszban benne volt a Nagy Kutya csillagkép, mint segítő jelkép. Ez természetesen elsősorban a pásztornépek hitvilágában volt meg, az analógiája az volt, hogy a kutya az ember legrégebbi segítőtársa a pásztorkodásban. Ennek alapján kaphatta a Nagy Kutya csillagkép is az elnevezését.)

Feltételezhetően ezen a siratóünnepen misztérium-játékot is tartottak a Kálvária útvonalán, megjelenítve a Napistenanya küzdelmét a Gonosz Sárkány hatalmával.

Az a látszólagos gyengülő nappálya, mely hitvilág alapján a Gonosz hatalmának a befolyása miatt állandóan rövidebb lett: június 21-től december 21-ig tart, ekkor kezdődik egy hosszú éjszaka sorozat január 6-ig, mikor aztán a Napistenanya leküzdve fokozatosan az Alvilági Szörnyet, égi pályáján ismét emelkedni kezd.

Úgy vélem, hogy erre az előzetes ismertetésre szükség volt, hogy a bemutatásra kerülő rajzokat értéküknek megfelelően szemlélhessük.

A Salvator-kápolna ÉNy-i oldalán lévő rés törésszöge a leghosszabb nappal naplementéjének megjelenésére készült, ezt a mellékelt rajzon 1-es iránnyal jelöltem.

A Passió-kápolna egyetlen rése a déli oldalon a leghosszabb éjszaka utáni napfelkeltére, míg egy másik irány a Nagyasszony ünnepének a jelzésére szolgál.

A két kápolna nem egykorú, régibb a Salvator szentélyrése, újabb a Passió-kápolna, amely a múlt század végéig nyitott szentélyű volt, így a rés nem ablak céljára készült. Ugyanígy a Salvator szentélye is nyitott lehetett, így itt sem ablak céljára szolgáltak a rések. Ezt az is bizonyítja, hogy Orbán Balázs a Székelyföld leírása című művének az adatfelvétele alkalmával a helyszínen a Passió kápolnát nyitott szentélyűnek találta.

A Salvator-kápolna hajórésze régebben félköríves stílusú lehetett, erről tanúskodik a félköríves kiképzésű kazettás mennyezet rendkívül eredeti típusú szentképekkel. De az egész stíluskérdést bonyolulttá teszi az a leszelt csúcsíves kő ajtókeret „Renov. 1678”-as felirattal, amely a déli oldalon van jelenleg befalazott állapotban. Hogyan került a későgótika emléke a kápolnába, nem lehet tudni, mert ezen a kőkereten kívül csúcsíves stílusú rész a Salvator-kápolnában egyáltalán nincs.

A Salvator-kápolnához tartozik a régi kultikus emlékek legmeglepőbb tényeként a nagyon meredek Kálvária útja - a nép nyelvén a Jézus Hágója. Ennek az útvonalnak a tengelyvonala pontosan egybeesik a naplementével június 21-én! Ekkor a Nap korongjának a közepe majdnem pontosan a tengelybe esik. A lenyugvó Nap fénye pedig fény-, és árnyékhatárvonalával az ÉNy-i oldalba beépített rés 1-es számú irányvonalával volt azonos. Ez a jelenség indított arra - amint már említettem -, hogy sorozatos megfigyelésekkel tisztázzam a rések célját.

Szerencsére a Kálvária útját a 14 kereszt miatt, melyek Jézus kinszenvedésének 14 stációját jelképezik, eddig tisztán tartották, vagyis a megtelepedett facsometéket kivágták. A tetőn azonban, közel a Salvator-kápolnához, néhány csemete megtelepedett, ezeket senki nem vágta ki, így Jézus Hágóját kilátás szempontjából a fák annyira elzárták, hogy a Salvatortól nem lehet többé a lenyugvó Napot megfigyelni és a Kálvária útjával való irány egyezését szemlélni. Az utóbbi 15 évben benőtt fákat ki kell vágni, mert a Kálvária útja egészen a Salvator-kápolnáig tart és így a csíksomlyói műemlékkomplexumnak szerves része!

A Salvator-kápolna különleges réseinek leírása a pontos égtájhoz viszonyított rajzfelvétel és megfigyelések alapján.

Ezelőtt 15-20 évvel a rések épebbek voltak, mint most, garázdálkodó gyermekek a réseket megrongálták, azonkívül egy javítás és meszelés is sokat rontott a szögkiképzések állapotán. Kivétel volt a legutóbbi javítás,

amikor megkértem a csobotfalvi plebános urat, hogy a résekhez ne nyúljanak. Szerencsére, amikor még nem voltak a szögkiképzések megrongálva, a pontos méretek és irányok felvétele topográfiai műszerrel elkészült. Ez szolgált az itt közölt rajzok és a végzett megfigyelések alapjául.

A sorozatos megfigyelések két és félévi időt vettek igénybe, mivel több esetben a felhős ég a meghatározott időpontban történő megfigyelést megakadályozta.

Amint említettem, az irányok 4 napfordulóra, 3 Boldogasszony-Holdistenanya ünnepre, és 2 csillagképre vonatkozó adatokat tartalmaznak.

Látni fogjuk, hogy a napfordulók is ünnepjelzők. Az ismertetésre kerülő Kígyó és a Nagy Kutya csillagképben lévő Sirius csillag megfigyelését nem a réseken át végeztem, hanem a csillagos égbolt asztrológiai célra készült térképéről szögmeréssel történt egyeztetéssel.

A Salvator-kápolna szentélyrésze formáját tekintve szabálytalan trapéz, nem Kelet felé épült tengelyvonalával, hanem az É-D irányhoz képest 54, 30' szögeltéréssel, így a tengely iránya az ÉK-DNy irányhoz áll közel. A főtengelyre az ÉNy-i rés 2-es számú iránya merőleges.

A szentély oldalfalai a zárófalra nem állnak egyforma szögben: az egyik 95'-os, a másik 101'-os szöget zár be vele.

A beépített rések közül a déli 6 irányt, az ÉNy-i pedig 3 irányt rejt magában. Egy irány ezekből pontosan É-ra mutat.

Mindenki előtt ismeretes, hogy nyáron a Nap a napfordulók a látszólagos nappálya legszélső pontján kel fel, míg a legrövidebb nappal alkalmával a felkelési pont a legdélibb ponton látható, ekkor a legkisebb a nappálya. A lenyugvási pont is ennek megfelelően változik. A változás természetesen folyamatos és ennek megfelelően a beépített réseken is egy bizonyos napon a megfelelő órában, percben és másodpercben jelentkeznek a beeső fény és árnyék határvonalai.

Természetesen az ilyen kiképzéshez szakértelem és nagyon hosszú idő szükséges. Egyetlen részbe, amint látjuk, egész sor megfigyelési szöveget lehetett kiképezni.

A rések rajzán a megfigyelés irányait láthatjuk számozott jelöléssel. A számozás természetesen nem a megfigyelés sorrendjét jelenti, hanem fénybeesési időpontokat. A mellékelt rajzon 11 irányt láthatunk a Salvator-kápolna 2 részén.

Az ÉNy-i oldal rése 3 megfigyelési iránnyal. Az 1-es irány (a legelső észlelt irány) a leghosszabb nappal naplementéjének az irányát jelenti, mikor is a beeső fény és árnyék határvonalai a jobboldali résoldal törésszögén jelent meg, erről már előzetesen tájékoztunk, arról is, hogy a Kálvária útjának tengelyvonalával a fénybeesési pont egybeesett!

A 2-es irány belülről kinézésre szolgál, így valamelyik csillagkép megfigyelésére volt alkalmas, nem sikerült megállapítani, hogy melyik volt az. Különböző ez az irány merőleges a szerkesztési tengelyvonal 4-es irányára, így tudatosan alkalmazták, valószínűleg az építés előtt, a kitűzésnél már meg volt határozva az iránya.

Az N-el jelölt irány az Északot jelöli és a rés jobb oldalának a sarkait érinti, így fontos viszonyítást foglal magában.

A 3-as irány a szentély ÉNy-i falsíkjának a rés feletti irányvonalai. Ez nem megfigyelésre szolgált, hanem az építésnél volt szükséges, hogy ehhez képest a rés alatti falrész törésszögének kiképzésénél a különbséget látni lehessen, mivel ez a rész eredetileg egy ugrással lett kiképezve. Most úgy néz ki, mintha az építők nem végeztek volna jó munkát. A következő javítások alkalmával ezt az oldalt csak apró vakolatjavítással és meszeléssel szabad javítani, a vakolatot úgy, ahogy van, eredeti formájában kell meghagyni!

Az "A"-val jelzett falsík a rés alatti ugrás jobb oldalán van a 3-as falsík alatt. Június 21-én a leghosszabb nappal napfelkeltekor ezen a falsíkrészen jelent meg a Felkelő Nap súroló fénye.

A "B"-vel jelzett falsík az előző falsík folytatása, de a hátsó oldal felé meghatározott törésszöggel úgy van kiképezve, hogy a július 2-i napfelkelte ezt világítsa meg, mivel akkor a látszólagos nappálya már Dél felé haladt.

Ez az irány a július 2-iki, mostani Sárlos Boldogasszony ünnepén jelezte a Felkelő Nap súroló fényének megjelenésével a régi Holdistenanya: Babba ünnepét. Ez a holdkultusz híveinek régebben a legnagyobb ünnepe lehetett, melyet az is bizonyít, hogy a megfigyelését a napkultusz hívei a Passió kápolna felépítésével akadályozták meg úgy, hogy az építési tengely vonalat felfelé eltolták, és ezáltal a napfelkelte nem tudták a Salvator falán megjelenő súroló fényvel megfigyelni. Ezért itt direkt megfigyelés nem is volt lehetséges, így közvetve, kitűző karókkal kellett az „A” és „B” falsíkkal párhuzamosan a két Nap felkelési irányt megállapítani. A kitűző karókat olyan távolságra helyeztem el, hogy biztosan lehessen a Felkelő Nap korongjának közepére állítani a karók irányvonalát.

A 4-es irány a szentély tengelyvonalai. Erre merőleges a már említett 2-es irány.

Az 5-ös irány jelentését nem sikerült felderíteni, de nem napfény- és árnyékjelzésre szolgál, mert a falsík iránya túl van a leghosszabb nappal által vetett fény és árnyék határvonalán.

A déli oldal rése 6 megfigyelési iránnyal

A 6-os irány az őszi, szeptember 23-iki napéjegyenlőség törésvonalai, a rajzon látható, hogy a baloldali részfal belső törésszögére mutat a szemben lévő él árnyékhatára.

A 7-es irány a tavaszi, március 21-iki napéjgyenlőség fénybeesését jelzi, ekkor a jobb oldal külső éle és a baloldal lecsapott belső kis sima része között jutott be a napfény a szentélybe. Régebben ekkor kezdődött az Újév, ezért feltehető, hogy valamilyen kultikus tárgyra esett rövid időre a napfény. Valószínűleg az áldozati hely oltárköve lehetett a kultikus tárgy. Ekkor a régi népek szokása szerint a beköszöntő Újévet nagy ünnepségekkel tartották meg a megújuló természet tiszteletére. Ez volt a tavaszi termékenység ünnepe. Erre utal a most március 25-ére tett Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe is, mely szintén a vegetáció megújulására utal.

A 8-as irány Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére talál. Eredetileg valamelyik holdistenanya attributumának ünnepnapja lehetett, melyet aztán keresztény ünneppel fedtek be.

A 9-es irány az egyik legfontosabb irány. A téli leghosszabb éjszaka utáni napforduló irányát jelöli. A 10-es 11-es irányok nem fénybeesésre készültek, mert a 9-es irány a legszélső irány, mely a leghosszabb éjszaka utáni napfelkeltére talál. A két irány a szentélyből való kinézésre szolgál éjjel a már említett csillagképek megfigyelésére.

A csíksomlyói régi kultuskörnek legfontosabb emléke az áldozati hely oltárköve. Az 1929-es fényképfelvételen a csíksomlyói templomban őrzött oltárkő a középpontjában a Kígyó jelképével volt látható. Sajnos valaki kitördelte ezt a legfontosabb jelképet, egyedül a régi fénykép őrzi az eredeti tartalmát.

A Kígyó jelkép itt nem az Alvilág Gonosz Sárkánykígyóját jelképezi, hanem azt a régi hitet, hogy az ember többször születik le a Földre, így az újjászületésnek a jelképe a kígyó. Ez a jelkép azon alapszik, hogy a kígyó a fejlődése folyamán a bőrét többször leveti, mintegy újjászületik.

A napkultuszban azonban nem jótékony égi lény a kígyó, hanem az Alvilág Gonosz Sárkánya. Ennek mítikus ábrázolását őrizte meg a csíkszentdomokosi táblakép jelképes küzdeme. A képen egy mítikus Sárkánykígyót látunk, egy nagy fekete kutyával vívott küzdelemben. Az előbbieken már jeleztem, hogy a napkultusz hívóinek hitvilága szerint június 21-től - a leghosszabb nappal után - egy Égi Szörny, a Gonosz Kígyó a Napot kezdi enni, vagyis a nappalok rövidülni kezdenek. A napmítosz szerint január 6-tól kezdve egy jótékony segítő égi hatalmasság segít a Napistenanya küzdelmében és fokozatosan küzdi le a Gonosz Kígyót, aki nem más, mint a mítikus Sárkánykígyó, akít a csíkszentdomokosi táblaképen látunk. A nagy fekete kutya pedig a Nagy Kutya csillagkép jelképe. Azt a tényt, hogy csillagképről van szó, a jelképiró úgy fejezte ki, hogy 3 csillagot festett a táblaképre, ebből kettő lent látható, egyik a Sárkánykígyó szárnya előtt, a másik a Kutya első lábai alatt. A harmadikat a Sárkány és a Kutya összeharapó szája felett látjuk. A két alsó csillag 8 sugarú, a felső 7 sugarú. A fényképfelvétel alkalmával alaposan megvizsgáltam, de a felső valóban 7 sugarú volt. Amikor a temetkezési jelképek anyagát gyűjtöttem, egy csíkrákosi ember a nyolc sugarú csillagot istenjelképnek nevezte.

A temetőben a továbbiakban Csíkkarcfalván találtam 7 sugarú jelképet is. A közép-keleti és egyiptomi jelképirásban a 2 x 7 sugarú csillag a Napisten 14-es számszimbolikáját, isteni tulajdonságait jelképezi, ezeket különben KA-nak hívták és a jele egy elnyújtott „Z”-re hasonlít. A különlegesség ebben az, hogy a székely rovásírásban ez a jegy pontosan úgy szerepel a KA olvasattal megjelölve, mint az egyiptomi varázsjelek egyike. A székely szimbolikában az életfák egy része 7 ágú, más része 2 x 7 = 14 ágú, úgy látszik, hogy a régiek hitvilágának mágikus jelképei széles körben voltak elterjedve!

A nyolc sugarú istenjegyek a temetők jelképirásában csak a Napra vonatkoztak, így az ezek közé foglalt mítikus állatküzdeme azt jelképezi, hogy a Napistenanya, az Áldott védelmezője a Nagy Fekete Kutya, vagyis a csillagos égbolt Nagy Kutya csillagképének legfőbb csillagistene. Ez pedig a Sirius, az egyiptomiak szent Szótisz csillaga, a Nagy Kutya legfényesebb csillaga. Január 6-án a csillagos égbolt térképén sajnos abban a szögben, amely talál a Salvator 10. és 11. irányának szögével, már a Hargita hegyvonulata miatt itt ténylegesen nem látható, csak 1-2 órával előbb, azonban akkor még más szögben, így a hagyományos jelkép nem itt született, hanem síkvidéken, ahol a látóhatár pereme lejjebb van, mint itt.

A mítikus állatok összeharapnak, a Nagy Fekete Kutya felső állkapcsa már felül van, de a küzdelem az ábra szerint kiegyenlített, ami nem jelent mást, mint a napéjgyenlőséget. Ez a táblakép úgy fogható fel, hogy a napmítosz egy emléke került elő a csíkszentdomokosi padlásról, egy olyan bizonyíték, mely felér egy jelentős szájhagyománnyal az Áldott Nappal kapcsolatban.

A csíkszentdomokosi táblaképpel azért kellett ilyen részletesen foglalkozni, hogy meggyőződjünk arról, hogy a csíksomlyói különleges rések milyen értéket jelentenek a régi kultusz emlékeinek sorában.

A Pünkösöd hajnali „pap nélküli” napköszöntők búcsúja pedig a napkultusz mai napig élő hagyományát jelenti.

Csíkszereda, 1985 október havában